

КНИГА 1

1. Як ото атлетові чи й просто всякому, хто дбає про здоров'я тіла, важливо не лише вправлятися, а й брати перепочинок (адже вчасний перепочинок — запорука здорового життя) — так, гадаю, і тим, хто присвятив себе науці, належить по довгих, ретельних дослідженнях дати перепочинок думці, щоб якнайліпше підготуватися до подальших трудів.

2. Найкращим дозвільним заняттям стало б читво — читво, що не тільки дотепністю й приємністю догоджає, а ще й витонченого повчання не позбавлене. І, здається, мій твір, що оце перед вами, — якраз таке читво. Адже вабитиме в ньому, крім нечуваного досі наповнення, крім краси самого замислу, крім розмаїття вигадок, повіданих правдивою й доступною мовою, ще й те, що кожна з оповідей містить прихований натяк на котрогось із давніх поетів, письменників чи філософів, які у своїх творах понаписували стільки несосвітених пустобрехонь. Я, звісно, міг би й на ім'я кожного назвати, але ж ти, читачу, й сам здогадаєшся, про кого йтиметься.

3. Серед них, приміром, кнідієць Ктесій¹, син Ктесіоха, який писав про країну індів і тамтешні звичаї, дарма що сам ніколи в тих краях не бував, та й жодної правдивої розповіді про них не чув. Письменник Ямбул теж написав немало дивовижного про жителів великого моря². Усім відомо, що Ямбулів твір — небилиці та й тільки, а проте викладені ті небилиці так, що читати їх приємно.

До таких вигадок ще багато хто вдавався, описуючи буцімто власні мандрівки та поневіряння світом: розповідали про дивовної величини тварин, про дикі, несвітні людські звичаї або

¹ Ктесій із Кніди (445–399 рр. до Р. Х.) — лікар перського царя Артаксеркса II, автор «Історії Персії». Його твори не збереглися.

² Ямбул — давньогрецький письменник II або I ст. до Р. Х. За Діодором Сицилійським (Історична бібліотека, II, 55–60), Ямбул був автор твору-утопії «Острови Сонця», де йшлося про подорож до вигаданих островів поблизу екватора. Там, серед людей, що поклоняються сонцю, панує рівність, свобода від праці й шлюбу, спільне володіння жінками й дітьми.

ж про якийсь нечуваний спосіб життя. Першопроходцем і наставником у такому блазнюванні був Гомерів Одиссей, що в Алкіноя розповідав про вітрів-рабів, про однооких, про людожерів і диких людей; про багатоголових створінь і перевтілення, яких зазнали його товариші під дією зілля, — усім цим дурих він голову феацьким простакам.

4. Таким оповідачам за їхні вигадки я особливо не дорікаю, бо натрапляв на те саме й у так званих філософів³. Одне мене вражає: всі вони думали, буцім їхнього вимислу ніхто не помітить.

Тому і я, підбурений марнославством, хочу залишити щось нащадкам — щоб самому, бува, не зостатись без письменницьких почестей. А що не можу розповісти нічого правдивого, — бо нічого вартого уваги зі мною не траплялося, — то вдамся до брехні (брехня моя, одначе, набагато шляхетніша, ніж у кого іншого). І буду в одному хіба чесний — брехатиму «від і до». А раз уже сам визнаю, що кажу неправду, то, думаю, це зізнання мало б зняти з мене вину, яка тяжіє над іншими. Тож писатиму про те, чого ані не бачив, ані на собі не зазнавав, ані від кого стороннього не довідувався, — словом, про те, чого взагалі нема та й у природі бути не може. Отож ні в яку з пригод вірити не треба.

5. Одного разу, як дув ходовий вітер, рушив я в море, повз Гераклові стовпи, в напрямі західного океану. Причиною й підставою мандрівки стала моя допитливість, пристрасть до всього нового й бажання знати, що ж там на краю океану і які люди живуть потойбіч.

Отже, запасся як слід харчами, набрав удосталь питної води, зібрав п'ятдесят товаришів-однодумців (ми озброїлися до зубів), найняв стерничого, зманивши його доброю платнею, і корабель — то було легке судно — спорядив для далекого й важкого плавання.

6. Ішли ми день і ніч за вітром і не дуже квапились, поки ще було видно землю. На світанку вітер став дужчати, хвилі здій-

³ Згідно з деякими коментаторами, це місце може бути випадом проти «Держави» Платона (X, 614A).

малися все вищі, на море лягла темрява, що й вітрила підібрати було годі. Приречені на бурю, довірили ми своє життя вітрам — сімдесят і дев'ять днів носило нашу залогу по морю. На вісімдесятий, коли раптом зблиснуло сонце, перед нами виринув високий лісистий острів, біля якого вже не було чути морського реву. Буря вщухала, і ми, прибившись урешті-решт до берега, по страшній негоді ще довго лежали на землі. Коли ж поідводились, то вирішили, що тридцяттеро залишиться при кораблі, а я з іншими двадцятьма подамся вглиб на розвідини острова.

7. Відійшли ми від берега на яких три стадії⁴ й побачили мідний стовп з тьмяним, витертим написом по-еллінськи: «Сюди прибули Геракл і Діоніс». А на скелях неподалік було видно два сліди: один розміром з плетр⁵, другий — трохи менший. Мабуть, менший належав Діонісові, а більший — Гераклу⁶.

Поклонились ми тим слідам на знак шани й рушили далі. Однак далеко зайти не встигли, як побачили ріку, що текла вином — чисто тобі хіоське. Широка й глибока, ріка подекуди навіть годилась для судноплавства. То були певні сліди Діонісової мандрівки — ще один привід не сумніватися в правдивості напису на стовпі. Поклавши з'ясувати, де в ріці початок, я піднявся вгору за течією, але не знайшов там жодного джерела — самі тільки виноградні лози з рясними й важкими гронами. З кореня кожної лозини виступала крапля півпрозорого вина, такими-от краплями й виповнювалася ріка. Кишіло в ній риби, на колір і смак — геть як вино. Ми виловили кілька рибин, з'їли їх — і поп'яніли. Хтось з наших одну рибину розрізав, то виявилось, що всередині був винний осад — цілком сподівано. Назавтра вирішили-таки залишки риби перемішати з водою, щоб трохи поздержати наше завзяте «винобрання».

8. Згодом, перебравшись через річку в мілкому місці, ми натрапили на предивний вид виноградної лози: при корінні —

⁴ Стадій — старовинна одиниця вимірювання відстаней у багатьох народів; грецький стадій — 178 м.

⁵ Плетр — грецька міра довжини; приблизно 30 м.

⁶ Див. Геродот. Історія (4, 82).

товсті свіжі стебла, а згори — жінки, у яких, від стегна починаючи, все було вельми доладне: у нас зображають Дафну, що обертається на дерево саме тієї миті, коли її от-от схопить Аполлон. З пучок у жінок росли вітки, щедро увішані гронами. На голові замість волосся теж росли грона, виноградні вусики й листя. Ми підійшли ближче, а жінки стали з нами вітатися й тиснути руки. Ба навіть заговорили: одні по-лідійськи, другі — по-індійськи, та більшість — все ж таки нашою, еллінською мовою. Одразу взялися ті виножони цілувати нас в губи: поцілований миттю п'янів і втрачав тяму. Щоправда, рвати з себе плодів не дозволяли — тут же кричали й плакали від болю.

Дуже тим виножонам кортіло з нами злягтися. От тільки двох моїх товаришів, які на це відважились, жінки вже не відпустили. Зрослися ті двоє з ними в паху, переплелись і пустили в землю коріння. Пальці їхні теж поросли вітами, і волосся закрутилося виноградним вусом, щоправда, були без плодів.

9. Полишили ми їх, а самі кинулися до корабля. Щойно дістались — одразу розповіли решті залози про все, що з нами трапилося. Згадали й про зносини з виножонами.

Потім набрали в дорогу кілька амфор води, а заодно й вина з ріки, коло якої все наше товариство заночувало згодом просто неба. На світанку, виждавши помірною вітру, ми рушили далі. До полудня на видноколі так і не зринуло ні острівця, коли раптом на морі зчинився вихор — корабель підняло вгору стадіїв на триста; на воду ми вже не опустилися — зависли вгорі. Невдовзі там знявся вітер, нап'яв полотнище вітрил і поніс наше судно.

10. Сім днів і стільки ж ночей пливли ми по небу, коли на восьмий побачили велику землю — мовби яскравий, кулястий острів, з якого навсібіч струменіло світло. Підпливли ближче, кинули якір і зійшли на берег. Пооглядали околиці. Виявилось, тут жили люди й навіть обробляли землю. Вдень годі було роздивитися все як слід, та тільки-но падала ніч, поблизу виринало багато інших островів: котрісь більші, котрісь менші, але всі — немов огняні. Внизу ж видніла інша земля — і міста на ній, ріки і моря, ліси і гори. Тоді-то й стало ясно: там внизу — наша Земля.

